

Kisfaludy Katalin: Matthias rex

Kolozsvári szobrán is királyságának hivatalos nyelvén olvashatjuk: *Matthias rex*. Kisfaludy Katalin bizonyára azért választotta ezt a tárgyilagos, távolságtartó címadást, mert a *Mátyás király* megjelölés népmesei hangulatot áraszt, s mindenkiben — vagy csaknem mindenkiben — az igazságos, a nagy uralkodó képzetét hívja elő. Pedig, ahogyan haladt előre a Mátyásra és korára vonatkozó történeti kutatás, a legenda egyre inkább szertefoszlott. Mátyás rátermettségét, ebből következő jelentőségét ugyan ma sincs okunk kétségbe vonni, politikája és uralmának évtizedei azonban sokkal ellentmondásosabbak annál, semhogy nimbuszát érdemben öregbíthetnénk. A nagy uralkodó képét a rákövetkező évtizedek-évszázadok formálták ki. Mohács után vagy Zrínyi korában csodálatosnak látszott az az időszak, amikor Magyarország nagyhatalmi szerepet játszott, távol tudta tartani a törököt. A reformkorban erőt adott az a gondolat, hogy „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”.

A történetírás már régibb idő óta próbálkozik azzal, hogy a legendává szépülő Mátyás-képet korrigálja. Ha nem is az első, de határozottsága folytán a maga korában nagy feltűnést keltő volt Molnár Erik értékelése (1949), aki — mint a szerző is utal rá — Mátyást elsősorban adópolitikája miatt marasztalta el: Molnár Erik szerint az állami jövedelmek fokozása hozzájárult a parasztok elszegényedéséhez, végső soron magához a Dózsa-felkeléshez is. Mások külpolitikai ambíciói, a nyugati irányú hódítás miatt kárhoztatták Mátyást; hibáztatták azért is, amiért nem a törököt tekintette fő ellenségnek.

Mіндеzen kritikai szempontok hasznosításával Kisfaludy Katalin a legutóbbi évek eredményei alapján — elsősorban Kubinyi András kutatásait hasznosítva — próbálja modellálni Mátyás uralmának belső ellentmondásait. A fiatalon trónra került Mátyás biztos hatalmi bázist keresett, s a társadalomban (a polgárság és a köznemesség gyengése folytán) ezt nem tudta megtalálni. Egyedüli komoly hatalmi támasza a zsoldos hadsereg lett. A hadsereg fenntartása nagy összegbe került, ezért fokoznia kellett az adóterheket. Nemcsak az ország — közvetlenül a jobbágyok — teherbíró-képességét tette próbára, hanem maga ellen fordította ezzel a jobbágytartó nemességet is, hiszen az állami adók emelésével kevesebb jutott a földesuraknak. A hadsereg eltartása és foglalkoztatása egyaránt háborús külpolitikát követelt: győzelem esetén, de legalábbis a háború folyama alatt, ha a hadszíntér az országon kívül volt, a zsoldos sereg rablásból zsákmányolásból és hadisarcból eltartotta magát. Ehhez azonban olyan hadszínterre volt szükség, amely valóban képes eltartani egy hadsereget, győzelem esetén pedig zsákmánnyal is kecsegtet. A szegényebb, kifosztott Balkán ebből a szempontból nem jöhetett szóba, ráadásul itt a török, mint ellenfél, legyőzhetetlen volt. Nyugat és Északnyugat irányában lehetett és volt érdemes hódítani, erre indult — és sokszor éveken át itt háborúzott — a zsoldos sereg. A magyar uralkodó osztály még győzelem esetén sem húzhatott sok hasznot a háborúkból — Mátyásnak uralma biztosításához a cseh és osztrák rendeket meg kellett nyernie, birtokaik elkobzására nem is gondolhatott, ezért a külpolitikának belső bázisa nem volt, egyedül dinasztikus célokat szolgált. Dinasztia pedig — nem létezett. Mátyásnak nem volt törvényes fiúutódja. Halálával a szerzemények minden jogcíme megszűnt, a hódítások szükségszerűen veszttek el. Mátyás uralkodásának „tanulságaként” a nagyurak maguk vették kezükbe az országos politika irányítását, kiváltva

ezzel a köznemesség hatalmi igényeit is. Súlyos belpolitikai küzdelmek között sodródott az ország a saját erejéből feltartóztatatlan katasztrófa, a török hódítás felé.

Ennyi hát dióhéjban a *Matthias rex* mérlege. A rövid, népszerű munka bizonyító anyagot nem tartalmazhat. A meggyőzéshez azonban hiányzik a munkából az árnyaltabb érvelés! Akkor is elhibázott lenne a mátyási politika, ha sikerül a dinasztia alapítása? Nem ennek jegyében kezdett-e Mátyás e politikába, s az utolsó évek „kapkodó” lépései nem abból a felismerésből fakadtak-e, hogy utód nélkül életműve kudarcra van ítélve? Még egyszerűbben feltéve a kérdést: milyen uralkodó lett volna az ideális Magyarországon a 15. század második felében? Aki megbékél az öt trónra juttató csoportokkal? Aki az ország szuverenitását adja fel, hogy cserébe védelmet kapjon a török ellen? Vagy mégicsak Mátyás a viszonylag legjobb politika képviselője, s az ország fejlettsége, a török általi fenyegetettség más, jobb politikát nem is tett lehetővé? Kérdéseink bizonyára nem szakszerűek, de az olvasó kérdései, akit az előadás nem mindenben győzött meg. Az érvelés fontos pillére az adóterhek nagysága, a zsoldos hadsereg költségessége. A szerző viszont nem érzékelteti, hogy mekkora volt is az adóteher és annak növekedése, mennyibe is került a hadsereg eltartása, mennyi jövedelmet hoztak az uralkodó birtokai, a királyi haszonvételek? A 15. századi építkezések, kulturális emlékek figyelembe vétele esetén nem túlzó az a megállapítás, hogy „az ország szegényedett”?

E tétel bizonyításához részletesebb társadalomtörténeti rajzra lett volna szükség — amely teljességgel hiányzik! Talán azért, mert a történészek többsége a 15. századot felfelé ívelő, gyarapodó korszaknak tartja — s ez a koncepcióval már nehezebben összeegyeztethető? A kötet címadójáról sem tudunk meg sokat, jellemzésre a szerző nem vállalkozik. Megjegyzi, hogy Mátyás indulatos volt, néha kegyencekre hallgatott, kiemeli humanista műveltségét — a személyiség mégis rejtve marad előttünk. Volt-e származása folytán kisebbrendűségi érzése? Milyen jellegű volt vallásossága? A trónra kerülve is gyarapította műveltségét? A gyermekkori élmények: bátyja lefejezése, a fogság hogyan befolyásolta jellemét? Némely hasonló jellegű kérdésre még a legújabb kor történelmi szereplőit illetően is csak hipotetikus válaszokkal élhetünk, a feleletre mégis szükség van.

A hiányok alighanem azzal függnek össze, hogy a szerző elsősorban korszerű és helytálló tézisének bizonygatására, illusztrálására koncentrált. Részletes politikai történeti elemzésben igyekszik kimutatni a jelzett belső ellentmondásokat, némi joggal, de vitathatóan is, hiszen a jelentős politikai célok általában véve nem szoktak megvalósulni a maguk teljességében. A politikában mindig siker, kudarc és kompromisszum váltogatja egymást. A Mátyáséban is. Az igazi ellentmondások mélyebben rejlenek. A *Magyar História* sorozat számos kötetére hivatkozhatnánk, hogy ezeket is ki lehet népszerű formában fejteni. Mert ez a kötet bizony felszínre sikeredett. (*Gondolat.*)

Ifj. Barta János: A kétfejű sas árnyékában

Ifj. Barta János *nem* a Rákóczi-nóta szövegéből kölcsönözte a 18. századi Magyarországot jellemezni hivatott címet („sasnak körme között fonnyadsz, mint a lép”), hanem a Habsburgok címerének egyik feliratából („a te szárnyad árnyékában”). A szűkebb értelemben vett 18. század Magyarországra, az 1711 utáni időszakra valóban találóbb ez a címválasztás. Am Barta a Rákóczi-szabadságharcot sem fogadja el olyan küzdelemként, amely alternatívákat kínált, s csak bukása döntötte el végérvényesen Magyarország 18. századi sorsát. Hogy miként vélekedik róla, nem tudjuk meg, mert „A nyugalom ára” furcsa címet kapott első fejezetben a szabadságharcnak mindössze négy lapot szentel. Akkor is aránytévésztés ez, ha a szerző a kötet alcíme szerint (*Az abszolutizmustól a felvilágosodásig 1711—1780*) nem tartotta feladatának a korábbi események ismertetését.

A bevezető fejezet után a könyv egy viszonylag nagy időszak tömör összefoglalását adja. Méltánylandó vállalkozás, és megfelel a *Magyar História* sorozata eredeti intencióinak, a népszerű-szintetikus összefoglalások kiadásának. A szerző Európa, a Habsburg-birodalom és Magyarország hármasszögű összefüggésrendszerében mutatja be az eseményeket.

Magyarország ekkorra, a török visszafoglaló háborúk, illetve a spanyol Habsburg-birtokok részleges elvesztése után vált a Habsburg-birodalom egyik legjelentősebb, belső tartományi tagoltságát tekintve legnagyobb, legnépesebb területévé. (Népessége gyarapodásával, gazdasága fejlődésével, illetve más területek elvesztésével a század végére súlya még nőtt a birodalmon belül, s ezt a szerző nem hangsúlyozza eléggé.) Kétségtelen, a lassú változások korszaka ez, a Habsburg-abszolutizmus és a magyar rendiség kevésbé látványos, de tovább folytatódó, szívós küzdelmének időszakáé. E korszakot meghatározó politikai ellentét értékelésében Barta egyértelműen a Habsburg-abszolutizmust tekintini haladónak, mondván, hogy „Európában a polgári forradalomhoz vezető utat mindenütt az abszolutizmus készítette elő... a Habsburg-kormányzat is vállalta ezeket a feladatokat”. Ez a mérce azonban a konkrét tárgyalás során túlságosan elvontnak bizonyul, s talán nem is vitán felül álló értékelési szempont, hiszen egy helyütt a szerző maga mondja, hogy „a bécsi politika továbbra sem mutatott túl a feudális rendszer megszilárdításának igényein”. Az ellentmondás feloldását nyilván ott kell keresnünk, hogy az abszolutizmus Európa-szerte feudalizmust akart, s mégis kapitalizmus lett belőle. Csak-hogy először is nem mindenütt. Továbbá az abszolutizmus előkészítő tevékenysége után mégiscsak többet tett a kapitalizmus megteremtéséért az angol parlament, a holland tartományok, a francia nemzetgyűlés! Magyarországon pedig a Habsburg-abszolutizmus ellenreformációs tevékenysége, a mádfalvi vérengzés, a tiltó jellegű (tehát prohibitív és nem védvamos-merkantilista) vámpolitika, az ország széttagoltsága mind-mind nem éppen a kapitalizmus útját látszik egyengetni. Nem történt jelentősebb állami beruházás, új főiskolát sem alapított az udvar és így tovább. Úgy érezzük tehát, hogy a „gyarmati helyzet” cáfolatának jogos buzgalmában a könyv egy valóban józanul mérlegelendő, nem túl aktív, bírálatot és méltánylást egyaránt érdemlő Habsburg-kormányzati politikát túlságosan is kedvezőre fest. Ha felfigyel arra, hogy még a szatmári béke megkötőinek jó része is a rendi ellenzék táborába kerül, és az országgyűlések formális vitáinak mélyebb elemeit is vizs-

gálja, talán a rendi-nemesi társadalomról sem alkot olyan elmarasztaló képet. Osztályönzésük, bizonyos fokú európai elmaradottságuk vitathatatlan. (Utóbbihoz persze a cenzúra, a külföldi tanulmányok korlátozása is hozzájárult.) Méltánytalan például azért marasztalni el a társadalmat, mert a „kereskedelmi aktívummal beáramló pénzmennyiség nem találta meg útját az ipari vagy mezőgazdasági befektetésekbe”. Valójában az adók, vámok, sómonopólium, állami birtokok, a földesurak külföldi költekezése folytán a pénzügyi mérleg éppen negatív lett, más szóval éppen az idegen abszolutizmus volt a hazai tőkefelhalmozás egyik akadályja. A „konzervatív” városok vonakodtak ugyan manufaktúrát alapítani, de főként azért, mert működésük ráfizetéses lett volna. Szívesebben kereskedtek, ám az ausztriai és török kereskedők komoly vámkedvezményeiben a magyarok nem részesülhettek! Az udvar politikája itt is az elmaradottságot konzerválta, s nem a kapitalizmust egyengette.

Az a megállapítás csakugyan helytálló, hogy (a nyomatékosabbban érzékelhető körülmények szorításában) a nemesség állagmegőrzésre rendezkedett be. Nem játszott ebben szerepet, hogy lehetőségei egyre csak szűkültek? Mindenesetre magyarázatra várna az a jelenség is, hogy a nemesség a 18. században már-már saját érdekeinek felismerésére is képtelennek látszik. Hova lett a 17. század európai tájékozottsága? Miből lesz a magyar reformkor? Vajon mi történt a 18. században a nemesi vármegyékben? Miről tanácskoztak, döntöttek? — E kérdések megválaszolása elmaradt. Elsősorban azért, mert a művelődéstörténet helyét a külpolitikai és hadtörténeti események túlzott mértékben foglalják el. Hiányzik a kései barokk világkép bemutatása éppúgy, mint a felvilágosodás térhódításának megrajzolása. (A szabadkőművesség említésre sem kerül!) Úgy érezzük, a szerző a társadalomhoz nem lépett eléggé közel, mércéje túlságosan is absztrakt, s a társadalom vitathatatlan fejlődésében a bécsi udvarnak ott is érdemeket tulajdonít, ahol éppen a negatívumokat kellene kiemelni. Gazdag eseménytörténeti összefoglalásai emelik a munkát hasznos kézikönyvvé. (*Gondolat.*)

GERGELY ANDRÁS

Helyét kereső Magyarország

VARGA JÁNOS MUNKÁIRÓL

Az olvasót bizonyára meghökkenti, hogy ugyanannak a szerzőnek három írása egy recenzió keretében kerül ismertetésre. Ezt a sajtóságos eljárást egyrészt az indokolja, hogy mindhárom alkotás az 1840 és 1843 között eltelt évek politikai történéseivel foglalkozik, másrészt az, hogy vagy teljesen, vagy túlnyomórészt azonos forrásokra épült. El kellett tekinteni a művek megjelenési idejük szerinti sorrendjétől is, mivel — legalábbis az ismertetés készítőjének megítélése szerint — célszerű előbb azoknak a politikai eszméknek és koncepcióknak a bemutatása, amelyekre épültek a másik két műben szóba hozandó területeken vívott politikai csaták.